

شۆرشى پىئوھندىكىردن، شۆرشى راگەيانندن، شۆرشى زانىيارى، تەكنۆلۇژىيە نۆپى پىئوھندىكىردن... تاد. ئەمانە ھەموويان زاراۋەى جۆرىبەجۆرن كە پىئوھندىيان بە تاكە چەمكىتەكە ۋە ھەيە، ئەۋىش ۋەسەفكىردنى شارستانىيە تى ئەمىرۋىيە بە شارستانىيە تى ئامىرە تەكنۆلۇژىيە نۆپىيەكان، كە لە تواناياندا ھەيە گۆران لە پىئوھندىيە كۆمەلەلەيە تىيەكاندا بەيئەننە ئاراۋە. ئەۋ چىرۆكە زانستىيانەى كە تا ماۋەيەك لەمەۋپىش ۋەك چىرۆكى ئەندىشەيى باسيان لىئوھ دەكرا ۋا ئەمىرۋ بوونەتە راستىيەكى حاشا ھەلنەگر، لە ئەنجامى پىشكەۋتنى تەكنىكى ئەلىكتىرۋنى بەۋ شىئوھ سەرسورھىنەرەى ئەمىرۋ، ئەۋا چاۋان ھەمىشە لەسەرقالبوونىيان بەگەران بەشۋىن زانىيارىيەكاندا بىدارن. زۆر پىرسىيار ۋروۋژىتران لەبارەى بەجىھانىكىردنى ئەم شۆرشەۋ رۆشىتنى بۆ ئەۋ مىللەت ۋ كۆمەلگە جىاۋازانەى لە روۋى رۆشنىبىرى ۋ كۆمەلەلەيە تىيەۋەۋ ناچاركىردنىيان بە تەسلىم بوون ۋ گۆتپرايەل بوون ۋ پەكخستنى تواناي كارلىككىردن ۋ كاردانەۋەيان. ئايا مەبەست لە شۆرشى پىئوھندىكىردن چىيە؟ ئايا ئەمە شۆرشى سىيەم، يان چوارەم، يان پىئىنجەمە لە مېتروۋى مەۋقايە تىدا؟

بۆ دىيارىكىردنى مېتروۋى (شۆرشى پىئوھندىكىردن)، دەبىن بگەرپەۋە سەر بەكارھىنەنى ۋ شەى (شۆرش) بۆ يەكەمجار لە ئەدەبىياتى راگەياندندا، لە راپۇرتىكدا كە لەلەيەن (سىمۆن نورا) ۋ (ئەلەن مائىن) ۋە پىشكەش بەسەرۋكى فەرەنسى (جۆرج بۆمبىدۆ) كرا، كە باسى لە بەستنەۋەى تەلەفون ۋ كۆمپىوتەر تەلەفون دەكرد ۋەك يەك ئامىپرو بەستنەۋەيان بە ئامىپرى دىكەى

رۆلى شۆرشى پىئوھندىكىردن لە بەجىھانىكىردنى راگەياندندا

لە غەرەبىيەۋە: محەمەد غەبدوللا كەلارى

کۆمپيوته رهوه که پتوه ندىيان به مانگه دهستکرده کانه وه
 هه بېت، به مه به سستی نه نجامدانى پتوه ندىکردنى خيتر،
 ئەم پتوکه وه به ستنه ش به (تيليماتيك) ناوزده کراو به
 شۆرشىكى پتوه ندىکردن له قه له م درا. (دانپال بل) ئەم
 شۆرشى به شۆرشى چوارم دانا له شۆرشه کانى
 کارليککردنى کۆمه لايه تى له ميتژوى کۆمه لگای
 مرۆفایه تيدا، ئەویش دواى شۆرشى نووسين و چاپکردن،
 به لām به لای خه لکانىكى دیکه وه به شۆرشى
 پتوه ندىکردنى پينجه م له قه له م ده درى، دواى چوار
 شۆرشى بنه رته تى وه ک گه شه سەندنى زمان و نووسينه وه
 هاته ئارای چاپکردن له ناوه راستى سه ده ی پازده به مدا
 به هۆى داهيتانى کاره باو شه پۆله موگناتسييه کان و
 تليگراف و ته له فزبون و سه ره راي وينه ی فۆتوگرافى و
 سينه ما، دواتریش په يدا بونى ئيزگه و ته له فزبون له نيوه ی
 په که مى سه ده ی رابردو دا. له گه ل هه موو شۆرشىک له م
 شۆرشانه دا سيستمه ميکى نوپى ته کنه لۆژياى پتوه ندىکردن
 و زانيارى هاته ئاراه، ئەم شۆرشه ش گۆرانى به سه ردا
 هات به يه کگرتنى ديارده ی ئەو زانيارىيه زۆرانه و
 په ره سه ندى هۆيه کانى پتوه ندىکردن و هه مه جوړيان،
 هه روه ها مامه له کردن له گه ل زانيارىيه کاندا له دووره وه به
 به کاره يتانى زيره کانه ی مانگه دهستکرده کان و
 خيتراتربونى راگه ياندنى گواستراوه، ئەمانه ش هه موويان
 ده رگايه کى فراوانيان بۆ پيشکه وتن کرده وه.

(ئه لفين تۆفله ر) له کتبه که يدا (شارستانى شه پۆلى
 سييه م) باس له وه ده کات که مرۆفایه تى تا ئيستا به دوو
 شه پۆلى گه وه ی گۆرانکاريدا تپه په رپوه، که هه ربه ک
 له وانه شارستانيه ت و کولتورى ئەوى تربانى
 سپوه ته وه و شپوه ژيانىكى نوپى هيتاوه ته ئاراه که
 له وه و پيش که س له ئەندیشه يدا نه بووه، شۆرشى
 په که میان بریتيه به (شۆرشى کشتوکالى) که
 مرۆفایه تى به دريژايى هه زاران سال گه شه يان پيدا وه
 له سالى (۱۸۰۰) دا کۆتايى پته ات، دواى ئەوه شه پۆلى
 دووم ده رکه وت که (سه رده مى پيشه سازى) په و سى سه د
 سالى خاياندو له کۆتايى شه سته کان، يان سه ره تاي
 هه فتاکاندا کۆتايى پته ات، شه پۆلىكى نوپى له
 سه رده ميکى نوپدا جپى گرتوه که به چەند شپوه يه ک
 ناوزده کراوه له وانه (سه رده مى زانيارىيه کان، سه رده مى
 شۆرشى ژماره يى (digital) سه رده مى زيره کى
 دهستکرده سه رده مى ئەندازيارى بۆ ماوه يى.. تاد)،

ئەگه رى ئەوه هه يه ئەم سه رده مه خيتر کامل بى و زياتر
 له چەند ده يه يه ک نه خايه نى، چونکه وا دياره ميتژوو له م
 سه رده مه دا زۆر خيتر تپه په ر ده بى. که واته ئەم سه رده مه
 کاره يگه رى له سه ر هه موو تاکيکى ئيمه ده بېت، خيترانه کان
 زياتر ليک جيا ده بنه وه و بپه رکردنه وه ی تابورى جياواز
 ده بېت و راميارى، به هاو تيوورى خوى ده گۆرئ، که
 سه رجه میان روو به رووى هپزه پيشوه وه کان ده بنه وه و
 ده سه لاتداران ده که ونه به ر مه ترسيه وه، زه مينه يه کى
 له باريش ديتته وه ناراه بۆ ملاملايى هپزه کانى دوا رۆژ.
 مه به ستى (تۆفله ر) له (شارستانيه تى شه پۆلى سييه م)
 که له که بونى رۆشنبيري و زانست و زانيارى ته کنه يه
 جوړاو جوړه کانى ئەم سه رده مه يه، ئەم ته کنه يه کانه ش له زۆر
 بوارد هه ن به تايه تى له بوارى زانيارى و پتوه ندىکردندا
 ئەم شارستانيه تى ته نوپه ناميترى ئەليکترۆنى وای
 داهيتاوه که زۆر به رپکوپيکى تواناى بيستان و کارکردنى
 هه يه، به کاره يتانى ئينته رنيت له ماله وه وای کردوه له
 جياتى رۆبشتن بۆ ئيش، يان بۆ کارگه مرۆف به ئاسانى
 بتوانى هه موو ئيشه کانى له ماله وه راپه رپيئى.

بى گومان په يدا بونى ئەم شۆرشه نوپه رۆليکى
 مه زنى ده بېت له گه شه پيدانى تابورى جيهانيدا،
 هه روه ها ئەم شۆرشه تواناى پتوه ندىکردنى تاکه که س زيات
 ده کات و ده ره نجام هه موو که سيک ده بېته خاوه ن
 که سايه تيه کى جياوازو سه ره خۆ. تا ئيستا ش
 کاره يگه رى ئەم شۆرشه ئەليکترۆنييه نازانئى له تاينده دا
 له سه ر که سايه تى مرۆف چۆن ده بى، چاوه رپوان ده کرى
 رابو بچوونه جه ماوه ريه کان به ره به ره له داکشان بن و
 بۆچوونه تاکه که سى و گرووپيه کان زياتر گه شه بسپين.
 ده رنجام هه مه جوړيه ک له بپه ربو بچوون و دروشم و
 به هاکاندا له هه موو کۆمه لگايه کى سه ر رووى ئەم زه مينه
 بپته ئاراه. (مارشال ماکلوهان) که ليکۆلپينه وه ی زۆرى
 کردوه له باره ی گه شه سه ندى شارستانى به هۆى
 گه شه سه ندى نامپه ره کانى پتوه ندىکردنه وه، له کۆتاييدا
 توانى ده سته واژه ی (دييه کى جيهانى) به ينيته ئاراه،
 که زۆر له شاره زايان ئەمه به پيشبينييه ک داده نيئ بۆ
 به جيهانيبونى پتوه ندىکردن. ناوبرا و ئەم ده سته واژه يه ی
 له سالى (۱۹۶۴) داهيتا، ده توانين بلپين پيشکه وتنى
 ته کنه لۆژى له بوارى پتوه ندىکردندا له ئەنجامى
 کارليککردنى سى بوارد هاتۆته ئاراه:
 ۱- بوارى پتوه ندىکردنى ته لدارو بپته ل.

۲- بوارى نامپيره كانى بيستن و بينين.

۳- بوارى زانياربیه کان.

کارلیکردنی ئەو سۆ بواره بههۆی پینج فاکته رهوه ده بپیت:

۱- هه ولدان بۆ یه کخستنی به کارهینانی سیسته می ژماره یی له ته کنۆلۆژیا دا، ههروه ها یه کخستنی هیما ته لیکترۆنییه کان.

۲- پیشکه وتنی نامپیره ته لدارو بچ ته له کان و گه شه سه نندی توانایان له بوارى گواستنه وه ی زانياربیه جوړاوجۆره كاندا وه ک وینه و دهنگ و دهق و به یانه کان.

۳- به کارهینانی شاشه ی ته له فزیۆن وه ک نامپیریکی هه مه جوړ کار نه نجامده ره که له خزمه تی خه لکدا یه .

۴- بههۆی چاره سه ره کردن و خه زنکردنه وه ده توانی هه موو جوړه دهنگ و رهنگ و دهق و زانيارى جوړاوجۆر تیکه ل بکری.

۵- هه ولدان بۆ زیادکردنی ریژه ی گفستوگۆو کارلیککردن له نیوان خه لک و نه و نامپیره ده زگا سه ره کییه ی که خزمه تگوزاری پیشکه ش ده کات، به م شیوه به نه م نامپیره ته له فزیۆنییه ی ئیستا ده بپته نامپیریکی فره نه رک نه نجامده ره، ههروه ها تویری په خشکردنیش به ره به ره ده بپته تویریکی ژماره یی (digital) که ده توانیت زۆر نه رک نه نجام بدات.

که واته ته له فزیۆن ده توانی رۆلی چه ندان نامپیر بینن له هه مان کاتدا وه ک ته له فزیۆنی ئاسایی و سه ته لایت و فیدیۆ ئینته رنیته و فاکس و سه رچاوه ی زانيارى و ته له فۆنی بینراو ئیمه یل. نه م کارلیککردنه ته کنۆلۆژیای تازه ی هینا ئاراهه و گۆرانکاری بنه ره تی له پیشه سازی پیوه ندیکردن نه نجام داو هه ولتی داوه ریکخستن و گونجانندی شیاوتر نه نجام بدا له نیوان نه و هه موو نامپیرانه ی که هه ره به که وه نه رکى خۆی نه نجام ده دات. ته کنۆلۆژیای نوئی چاوه رپی لیده کری له ئاینده یه کی نزیکدا نامپیری پیشکه وتوو ترو جوړاوجۆرتر به یینیته ئاراهه که ته کنیکى ژماره ی تیدا به کاریت بۆ مامه له کردن له گه ل هه موو جوړه زانياربیه کی نووسراو بیستراو بینراودا، نه م پیشکه وتنه ته کنیکیه بووه هۆی په یدابوونی نه مانه ی خواره وه:

۱- ریکوپیکى و چاکتربوونی نامپیری وینه گرتنی ته لیکترۆنی و چاکبوونی توانای خه زنکردن و چاره سه ره کردنی.

۲- گه شه سه نندی نامپیره کانى گواستنه وه ی دهنگ و رهنگ بههۆی ته کنیکه ژماره ییه کانه وه .

۳- بههۆی پیشکه وتنی نامپیره وه توانای په خشکردن زیادى کرد، ههروه ها ژماره ی که ناله ئاسمانیه کانیش له زیادبووندا یه .

۴- دوو کهس ده توانن بههۆی شاشه ی ته له فزیۆن له دوو شوینی جیا له گه ل یه کتردا گفستوگۆ بکه ن، ههروه ها بینه ره ده توانن هه ره له دووره وه له گه ل ده زگای په خشکردندا گفستوگۆ بکات و شت بکریته و فیریش بپیت.

۵- نه نجامدانی نه رکى نامپیری ته له فزیۆن و کۆمپیوته ره ته له فۆن و فاکس به یه ک نامپیر.

۶- ده توانی نووسین و وینه له گه ل دهنگى بیستراو له هه مان کاتدا په خش بکری.

نه م پیشکه وتنه ته کنۆلۆژییه له بوارى پیوه ندیکردندا گۆرانکاری زۆر خیرای هیناوه و ده هینته ئاراهه، به شیوه یه کی وا که کۆمه لگای مرۆفایه تی له مه وپیش به خۆوه ی نه بینیه وه هه موو ئاستیکی رامیاری و ئابووری و رۆشنیری و سه ربازی گرتوته وه. ته کنه لۆژیا ته نیا بریتی نییه له و نامپیره که ره ستانه ی که دروست کراون، به لکو توانیوه تی بارودۆخیکی کۆمه لایه تی نوئی بپینته ئاراهه، ره فتاری کۆمه لایه تی خه لک به ره و گۆران بیات. زانيارى و زانست بوونه ته گرنگترین سه رچاوه کانى هیزی رامیاری و ئابووری و سه ربازی، که به هۆبانه وه ولاتان به شیوه یه کی راسته و خۆو ناراسته خو، له به رژه وه ندی خویمان به کاری دین و بیروباوه ری خوینانی پین بالا ده ست ده که ن بۆ پته وکردنی ده سه لات و مسۆگه رکردنی به رژه وه ندیبان، که واته (هیز زانياربیه) وه ک (میشیل فوکو) ده لئ، پیشکه وتنی ته کنۆلۆژی و سه رمایه ته واوکه ری یه کترین، ده توانین نه مه به روونی له بۆچوونه کانى نه مریکادا بینین له م باره وه، دواى سه رکه وتنی سه ره وکی نه مریکی (بیل کلنتۆن) بۆ سه ره وکیه تی نه مریکا بۆ جاری دووه له نه وه ده کاندایا، بایه خیکی زۆر درا به بوارى پیوه ندیکردن و پلانی تایبه تی بۆ دارپژرا له ژیر ناوینشانی (N.I.I)، نه م سیاسه ته ئابوورییه نوییه چاوه رپی قازانجی زۆری لیده کرا، که ده توانیت گرتی چاودیری ته ندروستی و چاکسازی به رنامه کانى په روه رده و فیرکردن چاره سه ربکات، سه ره رای به هیزکردنی بالا ده ستی ته کنه لۆژیای

ئەمەرىكى لەسەر ئاستى جىھاندا. جىڭرى سەرۋىكى ئەوكاتى ئەمەرىكا (ئەلگۆر) كە خۆى پىسپۆرە لە بواری زانىارى و پىئوئەندىكىردندا، راپەراندىنى ئەم بەرنامەيەى گرتە ئەستۆ كە رەزامەندى لەسەر دراوو وەك بەرنامەيەكى ستراتىيى. دەيان بلىيۆن دۆلار لە بواری پىئوئەندىكىردندا خرايەگەرۆ كەرتى تايبەت رۆلى سەرەكى تىدا بىنى، ھەرۋەھا ولاتانى يەكىتى ئەوروپا ھەمان پرۆژەيان گرتە بەر كە (۸۰) مىليارد دۆلارى تىچوو، لە ھەمانكاتدا ولاتە دەولەمەندەكان (۴۰۰) مىليارد دۆلارىان لەم بوارە خستەگەر.

بەم شىئوئەيە شۆرشى پىئوئەندىكىردن، بەجىھانىبىوونى گەياندۆتە ئەم ئاستەى ئەمەرۆ، وەك ديارە ھىزى ئابوورى تەكنۆلۆژى بەشئوئەيەكى نايەكسان لەنىوان جىھانى يەكەم و جىھانى سىيەمدا دابەش بوو، ويلايەتە يەكگرتوۋەكانى ئەمەرىكاو يەكىتى ئەوروپا و ژاپۆن بەگشتى بەشى شىريان ھەيە لە دروستكىردن و سوودەرگرتن لە ئامىرەكانى زانىارى و پىئوئەندىكىردندا، وەك لە بەيانەكانى (رېتكخراوى ھارىكارى و ئابوورى و گەشەسەندن - OECD) دا ھاتوۋە، رېژەى خستەگەر سەرمایە لەبواری تەكنۆلۆژىي زانىارى لە ئەمەرىكا گەشەستۆتە (۱۲٪) سەرمایەى و بەرھىتراو لەو ولاتەدا، لە كاتىكدا رېژەكە (۸٪) لە بەرىتانيا و ژاپۆن و كەندا، (۶٪) لە فەرنسا لە سالانى ھەشتادا. ھەندى لە راپۆرتەكان باس لەو دەكەن كە سەرمایەى و بەرھىتراوى ھەندى كۆمپانىي گەرەى نىئودەولتەتى لە بواری (تەكنۆلۆژىي زانىارى) و (بەرنامەكان) دا و لە (۱۰) سالى سەرەتاي ھەزارەى نويدا، زياتر دەبىت لەسەرمایەى و بەرھىتراو لەبواری ئامىرو كەرەستەى دىكەدا. بەھۆى ئەمەشەو بوو مىلمانىي گەرە لەنىوان ويلايەتە يەكگرتوۋەكانى ئەمەرىكاو كۆمەلەى ئەوروپى بەسەر كرايەتى فەرنسا رووى دا لە ميانەى واژۆكىردنى كۆتايى لەسەر رېكەوتننامەى (GATT) لە ئادارى ۱۹۹۴.

لە رووى خاۋەندارىيەتى بىرى و رۆشنىبىرىيەو، كۆمەلەى ئەوروپى وى بۆ دەچى، بالادەستى راگەياندىنى ئەمەرىكى لەگەل بە جىھانىبىوونى راگەياندىندا، بە واتاي لەناوچوون و پاشەكشەكىردنى بىرى رەخنەگرانەو لەناوچوونى ناسنامە دىت بە تايبەتى ناسنامەى ئەوروپى لە بەرانبەر ھىرشى راگەياندىن و كولتوورى ئەمەرىكىدا،

بەجىھانىبىوونى راگەياندىن دەبىتە ھۆى كۆنترۆل كىردنى تەواى ھەموو جىھان و مىللەتان بەھۆى رۆلى مەزنى مانگە دەستكردەكانەو، وەك بىرمەندى فەرەنسى (پۆل ئىبرىليۆ) دەلېت: «ئەوئەى كە ناسنامەى ئەوروپى دەخاتە بەر ھەرەشەو بەرتىيى بە جىھانىبىوون، ئەم وشەيەش بە ئەمەرىكارى بوون و لىبرالىبون دەگەيەنى، كە بەھۆبەو ھەول دەدرى بۆ سىرنەوئەى كولتورەكانى دىكەو تەوانەوئەى كولتورە بچووكەكان و نەھىشتى تايبەتەندى و ناسنامەكان و دروستكىردنى جىھانى بى كولتور». ويلايەتە يەكگرتوۋەكانى ئەمەرىكا لە پشتەوئەى ئەم مىلمانىيەدايە كە بەھۆى كۆمپانىيەكانىيەو سى لەسەر چواری بەرنامەكانى لە سەرئاسەرى جىھاندا پەخش دەكات، لە كاتىكدا رېژەى ئەوئەى وەرىدەگرى ناگاتە (۲٪). لە سالانى نىوان ۱۹۸۵ - ۱۹۹۴ ھاتنە ژورەوئەى فىلمەكانى ئەمەرىكا بۆ پازدە ولاتەكەى ئەوروپا لە (۴۰۰) مىليۆن چار بۆ (۵۵۰) مىليۆن چار زىادى كىردوۋە، بەمەش رېژەى فىلمى پىشانداروى ئەمەرىكى لە (۵۶٪) بۆ (۷۶٪) زىادى كىرد. لە لايەكى تر كىبىركىي راگەياندىنى ئەمەرىكى بەرھەمە بىستراو و بىنراۋەكانىشى گرتۆتەو، ئەوروپا ھەمويان پىكەوۋە دەرامەتتىكى كەمىيان ھەبوۋە لەم بوارەدا كە گەشە چوار مىليارد دۆلار لە سالى ۱۹۹۵دا. بى تەوانىي ئەوروپا لەوۋەدا دەردەكەوئەى كە ئەم كۆمەلەيە لە سالى ۱۹۹۲دا بايى (۲۵۰) مىليۆن دۆلار بەرھەمە بىستراو و بىنراويان بۆ ئەمەرىكا ناردوۋە لە كاتىكدا بايى (۳۷۵۰) مىليۆن دۆلارىان لىئوئەرگرتوۋە.

ئەگەر مەترسىيەكانى بەجىھانىبىوون بەو شىئوئەيە بى بۆسەر ولاتە پىشكەوتوۋەكان وەك ولاتە ئەوروپىيەكان، كەواتە چاۋەرپى مەترسى لە رادەبەدەرى لىدەكرىت لەسەر جىھانى سىيەم، مەترسى بەجىھانىبىوونى راگەياندىن لەوۋەدايە ئايدۆلۆژىيەتتىكى ئىمپىريالى لە پشتەوئەيە، لە لايەكى تر پىكەھاتەى ئامىرەكانى پىئوئەندىكىردنىش مەترسى خۆى ھەيە، خاۋەن شتوومەكە وىنەيىكەكان تەنيا لە ھەولتى ئەوۋەدان شتوومەكەكانىيان بە زووترىن كات و بەزۆترىن قازانچ بفرۆشن، بازىرگانى رۆشنىبىرىش لەم پرنسىپە بەدەرنىيە، ھەرچەندە گەر بى ناۋەرۆكىش بىت. تەنيا ئەركىشى برىتىيە لە پىكردنەوئەى كەنالىەكانى ئالگوپرو پەخشكىردن لە ميانەى بەكارھىتەنى وشەو دەنگۈرەنگ، ئەمەش بە روونى لە بواری تەلەفون و

سینه‌مادا به‌رچاوه‌ده‌کوه‌پیت، که به‌ره‌مه‌هونه‌ریبه‌ناست به‌رزه‌کان‌روو له‌بج‌بازارین، نرخ‌کاسیتیش‌ته‌نیا به‌وه‌داده‌نری که‌نایا تا‌چ‌پاده‌یه‌ک‌ده‌ستکه‌وتی‌ماددی‌تیدایه، یان‌بینه‌ری‌هه‌یه. به‌جیهان‌یبوون له‌هه‌ولی‌دروستکردنی‌یه‌ک‌کولتوور‌دایه که‌جیهان‌هه‌مووی‌به‌پتوه‌بسا‌ئوه‌ش به‌به‌کاره‌ینانی‌نامرازی‌تابووری‌پتوه‌ندی‌کردنه‌وه، چونکه به‌جیهان‌یبوون له‌هه‌ولی‌له‌ناوبردنی‌دژه‌که‌یدایه، هه‌میشه‌پلان‌بۆ‌کۆنترۆل‌کردن و له‌ناوبردنی‌کولتووری‌به‌رامبه‌ر‌داده‌پتیی، به‌و‌پتیه‌ی‌جیاوازی‌کولتووری‌ده‌بیتته‌ته‌وه‌ری‌ململانیی‌ناینده.

یه‌کیتک له‌گرنگترین‌خه‌سله‌ته‌پتیکه‌تیه‌یه‌کانی‌به‌جیهان‌یبوون‌بریتیه‌یه له‌هه‌ولدان‌بۆ‌کۆنترۆل‌کردنی‌شپوه‌ی‌بیرکردنه‌وه‌و‌شیکردنه‌وه‌و‌بۆ‌چوونی‌خه‌لک، یان‌ئوه‌ی‌که‌پتیی‌ده‌لین (ئه‌ندیشه) که به‌نامرازی‌کی‌سه‌ره‌کی‌داده‌نریته‌بۆ‌ده‌رپینی‌هه‌موو‌مرۆفیک‌بۆ‌خودی‌خۆی و ژیان و بوونی، هه‌رکاتیک‌کۆنترۆلی‌ئه‌ندیشه‌ی‌مرۆف‌کرا‌ئوا‌ئوه‌مرۆقه‌به‌شپوه‌یه‌کی‌ناته‌وا‌وو‌کۆنترۆل‌کرا‌و‌که‌سایه‌تی‌خۆی‌ده‌رده‌پیت، نه‌خاسمه (به‌جیهان‌یبوونی‌راگه‌یاندن) به‌هۆی‌ته‌کنۆلۆژیای‌پتوه‌ندی‌کردنه‌وه له‌هه‌ولی‌بلا‌و‌کردنه‌وه‌ی (پره‌نسیپی‌لیکچوون) و پاراستنی‌ئوه‌پره‌نسیپیه‌یه، بۆ‌ئوه‌ی‌بیتته‌واقعیکی‌حاشا‌هه‌لنه‌گرو‌کۆمه‌لگا‌بگۆریت‌بۆ‌پارچه‌یه‌کی‌هه‌مان‌شپوه. که‌واته (به‌جیهان‌یبوونی‌راگه‌یاندن) ئه‌مانه‌ی‌خواره‌وه‌ئه‌نجام‌ده‌دات:

۱- کۆنترۆل‌کردنی‌ئه‌ندیشه‌ی‌کۆمه‌ل، راگه‌یاندن و ته‌له‌قزیبۆن‌کاریگه‌ریبه‌کی‌زۆریان‌هه‌یه له‌سه‌ر‌چینی‌مندال و هه‌رزه‌کار، که له‌ئه‌نجامدا‌ده‌بیتته‌هۆی‌گۆرانی‌شپوه‌ی‌ره‌فتاریان، سه‌ره‌رای‌ئوه‌ی له‌هه‌موو‌چینیکی‌زیاتر له‌لایه‌ن‌شارستانیه‌تیه‌یه‌کانی‌دیکه‌وه‌کارتیکراون. چینی‌هه‌رزه‌کارو‌لاو که‌زیاتر به‌جیهان‌یبوونی‌راگه‌یاندن له‌هه‌ولی‌کارتیکردنیه‌نه، ناتوانیت‌خۆراگر‌بیت به‌رامبه‌ر‌هپیرشی‌راگه‌یاندن، هه‌روه‌ها‌ناتوانیت‌خۆی‌بپارتیت، له‌ئه‌نجامدا‌ده‌بیتته‌خاوه‌ن‌هه‌لوپستیک‌لا‌وا‌زو‌نه‌ریتیه‌یه‌نه، که‌وای‌لیده‌کات‌ناچار‌بج‌شپوه‌ی‌ره‌فتاری‌خۆی‌بگۆریت‌به‌و‌شپوه‌ی‌که‌ئوه‌راگه‌یاندنه‌ده‌یه‌و.

۲- داریشتنی‌ژیانی‌رۆژانه‌به‌شپوه‌یه‌ک‌که‌روو له‌گۆران‌نه‌بیت، ئه‌ویش به‌تال‌کردنی‌میشکی‌خه‌لک، ئه‌م‌جۆره‌داریشتنه‌ئالۆزی و مه‌ترسی‌خۆی‌هه‌یه، چونکه له‌هه‌ولی‌به‌تال‌کردنی‌شپوه‌ی‌بیرکردنه‌وه‌کولتووری

میلله‌تانه له‌ریتی‌جه‌ختکردنه له‌سه‌ر‌شتی‌بج‌بایه‌خ و بایه‌خ‌نه‌دان به‌هیواو‌ئاواته‌مرۆفایه‌تیه‌یه‌سووده‌خسه‌کان، جیتی‌سه‌رسورمان‌نییه‌گه‌ر به‌جیهان‌یبوونی‌راگه‌یاندنی‌ئه‌م‌ریکی و ئه‌وروپی‌ببینین‌جه‌ختی‌زیاتر‌ده‌که‌نه‌سه‌ر‌کیشه‌ی‌توندوتیژی‌له‌نیوان‌دراوسی و کیشه‌ی‌کوشت و برین و تاوانی‌رتیگه‌ویان و ژن‌خواسستی‌میرو‌ده‌وله‌مه‌نده‌کان و بابه‌ته‌کانی‌گواستنه‌وه‌ی‌یاریزانه‌کان له‌نیوان‌تیمه‌ئه‌وروپیه‌کانداو‌بری‌ئوه‌پاره‌یه‌ی‌که‌وه‌ریده‌گرن. به‌رامبه‌ر به‌مه‌ش‌کیشه‌سه‌ره‌کیه‌یه‌کانی‌مرۆفایه‌تی‌پشتگۆی‌ده‌خه‌ن، سه‌ره‌رای‌پشتگۆی‌خستنی‌به‌ها‌داری‌شته‌پیرۆزه‌کانی‌مرۆفایه‌تی و دا‌بونه‌ریت و ره‌فتاره‌ئایینی و ره‌وه‌شته‌به‌رزه‌کانی‌میلله‌تان، هۆیه‌کانی‌راگه‌یاندن‌رۆلیکی‌بنه‌ره‌تی‌ده‌گه‌یرن له‌داریشتنی‌ژیانی‌رۆژانه‌ی‌میلله‌تانداو‌گۆرانی‌بایه‌خیان و گۆرینی‌ناستی‌مرۆفایه‌تیه‌یان.

۳- ئه‌رکی‌دیکه‌ی‌به‌جیهان‌یکردنی‌ئه‌ندیشه‌بریتیه‌یه له‌داریشتنی‌هه‌ستی‌مرۆفایه‌تی و کۆنترۆل‌کردنی‌به‌و‌شپوه‌یه‌ی‌که‌ده‌یانه‌و، بۆیه‌ده‌بینین‌مردنی‌شازاده (دیانا) جیتی‌بایه‌خی‌هۆیه‌کانی‌راگه‌یاندن‌بوو به‌شپوه‌یه‌کی‌سه‌رسوریه‌ینه‌ر، که‌گرنگی و بایه‌خی‌زیاتری‌پیدراو له‌و‌شه‌ره‌ناوخۆیی و ره‌گه‌زی و تیره‌یی و برستیه‌یه‌یه‌ی‌که‌له‌سه‌رتاسه‌ری‌جیهاندا‌پووده‌ده‌ن. که‌واته‌کۆنترۆل‌کردنی‌هه‌ستی‌مرۆفایه‌تی و به‌رنامه‌کردن و گرنگی‌پیدانی، کۆنترۆل‌کردنی‌ئه‌ندیشه‌ی‌کۆمه‌له‌و له‌ئه‌نجامدا‌کۆنترۆل‌کردنی‌کولتووری‌میلله‌تانه.

۴- ئه‌نجامیکی‌دیکه‌ی‌به‌جیهان‌یبوونی‌کولتووری‌به‌شپوه‌یه‌کی‌گشتی و به‌جیهان‌یبوونی‌ئه‌ندیشه‌یی‌بریتیه‌یه له‌پشتگۆی‌خستن و بج‌به‌ها‌دانانی‌سه‌رچاوه‌ی‌رۆشنبیری و داهینراوه‌مرۆفایه‌تیه‌یه‌کان که‌ده‌رامه‌تیک‌ی‌ماددی‌زۆریان له‌دواوه‌نییه، به‌گۆریدی‌ئهم‌بۆ‌چوونه، هه‌موو‌داهینانیک‌که‌به‌شپوه‌یه‌کی‌که‌م، یان‌زۆر‌پتوه‌ندی‌به‌بازاره‌وه‌نه‌بیت، ئه‌وا‌به‌بج‌به‌هاو‌بج‌سوود له‌قه‌له‌م‌ده‌دری.

۵- به‌کاره‌ینانی‌بواری‌هه‌ستی له‌گفتوگۆ‌کردنی‌راگه‌یاندندا‌بالاده‌ست‌بووه به‌تایه‌تی‌وتوو‌پتکردنی‌نیوان‌کۆمه‌لگه‌ی‌پیشه‌سازی، له‌جیاتیی‌چه‌مک و بیرو‌بۆ‌چوونه‌کان‌بۆ‌پتوه‌ندی و گفتوگۆ‌کردن‌شتمه‌که‌کان به‌کار‌دیتن، که‌ره‌سه‌ی‌جوانکاری و خۆپازاندنه‌وه‌و‌جلویه‌رگ له‌جیاتیی‌باسکردنی‌جوانی‌ئافره‌ت و میتیه‌تی

